

Darko Štrajn:

Evalvacija kot vzgojno-izobraževalna vsakdanjost

Vir: Zbornik Evalvacija (ur. Darko Štrajn), Pedagoški inštitut, 2000

Izobraževanje se ne sme zadovoljiti le s preprostim združevanjem posameznikov, ki naj sprejmejo skupne vrednote, izoblikovane v preteklosti. Odgovoriti mora na vprašanje: *Kako, zakaj živeti v skupnosti?* Vsakomur pa mora vse življenje dajati tudi možnosti, da dejavno sodeluje pri zamisli o prihodnosti družbe.

Učenje skriti zaklad (poročilo Delorsove komisije za Unesco), Ljubljana 1996, str.55

V uvodnem besedilu k takemu zborniku, kot je pričujoči, najbrž ne kaže podrobneje povzemati posameznih prispevkov avtoric in avtorjev in tako dajati bralcu, ki prebere samo uvod, napačen občutek, da je prebral celo knjigo. V zapletenih razmerah sodobnosti, v katerih vzgoja in izobraževanje postajata vse bolj središčna dejavnost, okoli katere se organizira družba, ni več preprostih odgovorov na vprašanja o tem, kako zagotoviti najboljše možno izobraževanje (le kdo bi si žele kaj manj kot to), koliko sredstev je treba usmeriti v sisteme vzgoje in izobraževanja, kako ju kar najbolje organizirati, kako se izogniti sporom (neredko kajpak političnim), kako zadovoljiti pričakovanja skupnosti (davkoplačevalcev) itd. Vse te zagate so posledice skokovitih družbenih sprememb zadnjih desetletij, ki vsebujejo tudi velikansko povečanje "zaloge" znanja in hkrati sredstev za proizvodnjo novega znanja. Ne nazadnje sta vzgoja in izobraževanje – vsaj v predelih sveta, h katerim se prištevamo, žal pa še zdaleč ne povsod po svetu – močno vpisana v same temelje teh sprememb. Po drugi svetovni vojni je vse bolj množično izobraževanje vse več ljudi (seveda spet žal ne povsod po svetu enako) vodilo k povprečno vse višji stopnji izobrazbe in poklicne izurjenosti, kar je bilo podpora skokovitemu razvoju znanosti in hkrati podlaga za prenašanje znanstvenih spoznanj na vsa praktična področja življenja, od industrijske proizvodnje do družinskega sožitja.

Hitro spreminjanje vzgoje in izobraževanja

Bolj ko je skupnost v povprečju visoko izobražena, bolj se zaveda pomembnosti vzgoje in izobraževanja. Iz generacije v generacijo se je struktura družbe po drugi svetovni vojni spreminjala, dokler "model" industrijske družbe kot take ni zapadel v krizo. Ta kriza se je prepletala s krizo ideologije, ki je povzročila padec enostrankarskih socialističnih režimov. Samo na hitrico omenimo velikanske spremembe, o katerih pričajo obsežne družboslovne študije: država blaginje je organizirala splošno dostopnost materialnih dobrin, socialne in zdravstvene varnosti, delovni čas se je skrajševal, kulturne dobrine so postale tudi v intelektualnem pogledu dostopne najširšim družbenim krogom, širšim kot kadarkoli v vsej zgodovini doslej, mediji so korenito preoblikovali načine življenja in sporazumevanja... Vsak od teh vidikov seveda obenem pomeni tudi veliko problemov in težav. Tako, denimo, uveljavljanje novih načinov življenja izriva tradicionalne vrednote in družina kot temeljna celica družbe izgublja svojo ustaljeno vlogo, kombinacije politik za reševanje vseh teh problemov pa ne morejo izdelati končno veljavnih rešitev... Družbe, organizirane v nacionalne države, postajajo vse bolj determinirane z globalnimi dejavniki. Danes je vsakemu posamezniku v tako imenovanem razvitem svetu, kljub ohranjanju mehanizmov socialne države, vse težje igrati dejavno vlogo v družbi, če nima poleg kakršnegakoli posebnega znanja ali poklicne spretnosti še širše razgledanosti; vse pogosteje v literaturi srečujemo izraz "informacijska pismenost", ki se nanaša prav na nujnost, da ima vsakdo vsaj nekaj sposobnosti abstraktnega mišljenja, če naj sploh razume visoko kodirano komunikacijo tudi že v "banalni" vsakdanjosti.

V središču vsega tega sta torej prav vzgoja in izobraževanje, ki ju strukturno determinira kategorija prihodnosti: tako z gledišča "uporabnikov" (torej staršev in otrok) kot z gledišča sistemsko nadrejenih ravni, državnih politik in seveda ne nazadnje z gledišča izvajalcev (učiteljev in vse večjega števila tistih, ki delujejo v ustanovah za podporo delovanju vzgojno-izobraževalnih sistemov.) Čeprav se pojmi vzgoje in izobraževanja ter šole in šolskega sistema pretežno prekrivajo, pa je opazna težnja k razločevanju med njimi. Spričo vplivnosti medijev, naraščanja pomena sredstev interaktivnih komunikacij (internet, ki je za sedanje generacije vse bolj na splošno dostopen) in vsega ostalega, kar ponuja potrošniška družba, je šola neizbežno samo del vzgoje in izobraževanja. Vzgoja in izobraževanje torej potekata tudi zunaj šole in šolsko znanje tako relativizirata, čeprav bi brez tega šolskega znanja izgubila oporo. Jasno pa je postalo, da šola ni več privilegirano mesto v posesti resnice, kar je donedavnega bila podlaga učiteljske avtoritete. To pa nikakor ne pomeni, da bo šola

vse bolj nepomembna. Nasprotno! Njena vloga je in bo osrednja, temeljna, toda tudi zato je in bo delo v njej vse bolj zapleteno in zahtevno – seveda za učitelje še najbolj. Poglavitni razlog za to je treba iskati v dejstvih, ki opredeljujejo vse poklice, ne samo učiteljskega. Usposabljanje za poklic na fakulteti ne zadošča več za “vse življenje”, učitelj se mora nenehno prilagajati in se tudi sam učiti, osvajati nove didaktične metode in predvsem mora biti pripravljen na periodično prenavo kurikuluma.

Seveda je na drugi strani vzgojno-izobraževalno delo takšno, da pogostih in hitrih sprememb ne prenaša najbolje. Neredko spremembe povzročijo mnogo slabše učinke od pričakovanih ali celo poslabšajo značilnosti sistema. Seveda pojma kot sta “dobro” in “slabo” nista natančna, sta stvar strinjanja ali nestrinjanja. Da bi torej vedeli, ali so spremembe izboljšale ali poslabšale bodisi poučevanje enega samega predmeta bodisi delovanje celotnega sistema, ne zadošča samo intuicija, ampak moramo zato uporabiti preizkušene in bolj zanesljive pristope. **Evalvacija** je eden od najbolj razširjenih načinov ugotavljanja kakovosti vzgojno-izobraževalnega dela, ki se je zlasti v letih, v katerih je naraščal pomen izobraževanja, vse bolj razvijala v množico metod merjenja učinkov vzgoje in izobraževanja, opredeljevanja lastnosti šolskih sistemov ipd.

Kaj je evalvacija?

Značilnost evalvacije je seveda to, da je izhodiščni pomen enostaven in vsakomur razumljiv, zato pa se zaplete pri “uporabi” evalvacije; v slovenščini bi evalvaciji lahko rekli kratkoma “ovrednotenje”. To nakazuje, da evalvacija ni kakšen prav ekzakten, “objektiven” način ugotavljanja tega, kar pač že hočemo ugotoviti. Toda v letih, v katerih je postajalo jasno, da šolski sistemi postajajo vse preveliki in prezapleteni, da bi pri njihovem upravljanju in vodenju, da niti ne govorimo o njihovem občasnem reformiranju, zadoščalo samo zaupanje v “dobre tradicije”, so se metode evalvacije vse bolj množile in postajale so tudi vse bolj natančne. Še zlasti meritve učnih dosežkov v mednarodnem merilu, v katerih je udeležena tudi Slovenija, omogočajo dovolj prepričljivo primerjanje uspešnosti učenja v šolah, ki delujejo tudi v zelo različnih kulturnih kontekstih. Seveda pa so take meritve, ki imajo neprecenljivo vrednost za nadaljnje ugotovitve o uspešnosti izobraževanja, lahko tako natančne zato,

ker kolikor je mogoče nedvoumno določajo izseke v izobraževalnem polju (npr. merijo znanje matematike) in ne zatrjujejo, da s tem omogočajo neposredno sklepanje na kakovost, denimo celotnega šolskega sistema. Tiste metode evalvacije, ki torej natančno merijo posamezne vidike vzgojno-izobraževalnega dela, puščajo dovolj prostora drugim evalvacijskim pristopom, takšnim, ki prinašajo ocene, v katerih se izbrani krog evalvatorjev strinja, manj pa povsem nedvoumne meritve. Takih pristopov je kar veliko v razponu od skromnih samoevalvacij na ravni šole ali celo samo razreda do sistemskih evalvacij, ki ocenjujejo celotni šolski sistem ali kakšno od njegovih lastnosti. Še posebej so tovrstne evalvacije "na veliko" potrebne po uvajanju večjih sprememb šolskega sistema, npr. po temeljiti prenovi kurikula. Tam, kjer je evalvacijska praksa bolj vsakdanja, so uveljavljeni tudi številni postopki sinteznih evalvacij, ki posebne evalvacije primerja med seboj in iz njih izvaja sklepe s splošnejšo veljavnostjo. Zato je seveda treba k danemu šolskemu sistemu "prilepiti" še evalvacijski sistem, ki je dovolj konceptualno poenoten, da je mogoče rezultate različnih evalvacij povezovati med seboj.

Prispevki, ki jih objavljamo tukaj, opisujejo in opredeljujejo vrsto evalvacijskih pristopov ali njihovih pomembnih podlag in prvin (npr. indikatorje izobraževanja). Glede na veliko število različnih evalvacijskih metod, o katerih je danes že več literature, kot jo lahko kdorkoli prebere v vsem svojem delovnem veku, je jasno, da naši prispevki ne izčrpajo vsega področja evalvacij. V tem smislu skušajo biti predvsem prispevki k **razumevanju smisla in pomena evalvacije** tudi v našem vzgojno-izobraževalnem vsakdanu. Čeprav v Sloveniji evalvacije niso popolna novost, saj smo v vzgojno-izobraževalnem delu v vseh njegovih vidikih, torej tudi spremljanju kakovosti in uspešnosti vzgoje in izobraževanja, z izjemo nekaj ideološko pogojenih zastojev, prizadevno sledili dogajanjem po svetu. Toda to ne pomeni, da smo že na ravni, ko lahko govorimo, da je **evalvacijska kultura** običajen integralni del vzgojno-izobraževalne vsakdanjosti. Z uvajanjem reform v zadnjih letih pa prav evalvacijska kultura, ki jo lahko ustvari sistem trajne evalvacije, postaja nujnost na vseh ravneh izobraževanja, vključno z visokim šolstvom .

1. Britanski prispevek

V pričujoči knjigi sta tudi zato še posebno poučni in torej posebej dragoceni evalvacijski poročili, ki ju je izdelala britanska **Nacionalna fundacija za raziskovanje na področju vzgoje in izobraževanja (NFER)** pod vodstvom Lesley Saunders; slednja je tudi sicer v pogostih stikih z našim Pedagoškim inštitutom. Ker gre za "pogled od strani", naj v tem uvodnem pisanju podrobneje opozorimo na ti besedili. Poročili je NFER v kontekstu svojega sodelovanja pri raziskovalni nalogi o metodah evalvacije, ki je potekala na Pedagoškem inštitutu, lani pripravil za Nacionalno komisijo za uvajanje in spremljanje programov v vzgoji in izobraževanju.

Namen prispevka je bila pomoč pri razvijanju primernih izhodišč za evalvacijo razširjenih kurikularnih reform, ki se odvijajo od leta 1996. Rezultati vključujejo **dve poročili**: prvo vsebuje kritično razlago vrste strategij, sistemov in metod, ki jih lahko uporabljamo za spremljanje in evalvacijo izobraževalnih reform in z njimi povezanih sprememb sistema; drugo obravnava vrsto kritičnih vprašanj in problemov, ki bi jih bilo smotrno upoštevati pri institucionalizaciji evalvacijskih strategij. Navsezadnje je bil izdelan še **osnutek izhodišč**, in sicer kot pomoč pri konceptualizaciji vprašanja, katere vidike prenove je treba evalvirati in na kateri ravni. Predstavljen je v obliki niza matric, ki zaobjemajo osem *področij* in tri *vrste učinkov* na štirih *stopnjah* v sistemu. Priložili so tudi nekaj primerov *kriterijev uspešnosti* znotraj posebnih celic matrice, seveda pa so ti zgolj začasni in ponazarjajo le splošno načelo.

Problemi, ki se jih je treba lotiti v tej fazi, po mnenju britanskih sodelavcev vključujejo naslednja vprašanja in problematike:

- Katera so ključna vprašanja, na katera bi morala evalvacija poiskati odgovore? Razrešitev vprašanja bo v veliki meri določil obseg in tip evalvacije.

- Kakšna stopnja izdelanosti – v smislu števila in narave instrumentov, velikosti vzorcev, potekajočega in ponovljenega zbiranja podatkov, globine kvalitativnega preiskovanja – je primerna za (i) obseg reform in (ii) dostopnost virov, ki so na voljo za evalvacijo.
- Katere podatke v sistemu že imamo in v kakšni obliki? Kako hitro jih lahko uporabimo ali priredimo – npr. s sekundarno analizo – v evalvacijske namene? Med primere sodijo podatki časovnih vrst Mednarodnega ocenjevanja na področju vzgoje in izobraževanja (International Education Assessment – Mednarodnega merjenja učinkov izobraževanja v okviru organizacije IEA) iz Third International Mathematics and Science Study (Tretje mednarodne študije o znanju matematike in naravoslovja – TIMSS) in The Reading Literacy Study (Študija bralne pismenosti) ter urejevalni podatki, ki so jih zbrale enote Zavoda RS za šolstvo.
- Do kakšne mere je prav poudarjati vlogo *učinkovitosti posameznih šol* znotraj celotne evalvacije? Ali bodo za tako analizo na voljo primerni podatki in statistične tehnike?
- Kako pomembni bodo *uvajanje sprememb in procesi izvajanja* – vključno z zaprekami pri izvajanju – znotraj evalvacije? Ali primerna usposobljenost, ki vključuje tudi zaželeno nepristranost evalvatorjev, obstaja ali jo bo treba šele vpeljati?

Ker ima ravno v Veliki Britaniji evalvacija že dolgotrajno zgodovino, pa tudi zato, ker so angleški strokovnjaki zelo veliko prispevali k oblikovanju evalvacij in njihovi znanstveni utemeljitvi, da ne govorimo o uspešni vsakdanji rabi evalvacij v tamkajšnjem šolstvu, kaže ta vprašanja in v samih prispevkih razvite predloge vzeti resno.

1.1. SKLEP

Knjiga, ki poleg tu posebej izpostavljenega britanskega prispevka povzema tudi dosedanje slovenske izkušnje na področju evalvacije vzgoje in izobraževanja (posamezni prispevki pa so deloma že sami evalvacijska poročila) ponuja slovenskim učiteljicam, učiteljem, šolskim svetovalcem, raziskovalcem... izhodišče, iz katerega naprej lahko razvijejo svoje dojemanje evalvacije in se je tudi ustrezno udeležijo. Sodobne evalvacije, katerih splošne značilnosti tu nazorno opredeljuje eden izmed prispevkov Sonje Kump, temeljijo na izrecni neodvisnosti in kvalificiranosti ustanov in posameznikov, ki oblikujejo sklepe, toda hkrati je uspeh evalvacij mogoč samo, če v njej sodelujejo tudi "evalviranci", ki kar se da dobro razumejo pomen in smisel evalvacij. Iz izkušenj po svetu je znano, da evalvacije, ki bi jih npr. učitelji dojemali kot instrument kontrole s hierarhično nadrejenih ravni, ne morejo biti tako uspešne kot tiste, v katerih je vsebovano sporazumno izhodišče o tem, da gre pri evalvaciji za to, da vsi skupaj doženemo, ali svoje delo opravljamo dobro, ali so naši učni načrti na ustrezni ravni, ali so naše metode poučevanja uspešne, ali so rezultati poučevanja doseženi brez škode za psihični in kognitivni razvoj učenk in učencev itd.

Večji del knjige sloni na prispevkih sodelavcev raziskovalnega projekta Metodologije evalvacije novih programov na različnih ravneh edukacije, ki je v letih 1997 in 1998 in deloma še 1999 potekal na Pedagoškem inštitutu. Poleg zunanjih sodelavcev iz Slovenije je ta raziskovalna naloga vključevala tudi sodelavce iz tujine, s katerimi na Pedagoškem inštitutu gojimo trajnejše sodelavske stike. Na tem mestu se zahvaljujemo Ministrstvu za šolstvo in šport, ki je nalogo financiralo. Zahvalo dolgujemo tudi Uradu republike Slovenije za šolstvo, ki nam je pomagal pri pripravi te knjige.

